

6^ο Μετα-Συμπόσιο της Ελληνικής Ψυχοσωματικής Εταιρίας

Σχολιασμός της ομιλίας του Αθανάσιου Αλεξανδρίδη : «ΤΡΑΥΜΑ,ΣΥΜΠΤΩΜΑ,ΟΝΕΙΡΟ»

Αφροδίτη Χαντζαρίδου

Ο σχολιασμός ενός κειμένου είναι μία συναισθηματική εμπειρία, ένας διάλογος με τον ομιλητή. Ενέχει την ύπαρξη ενός μεταβατικού χώρου ανάμεσα στον σχολιαστή και στον σχολιαζόμενο , επενδεδυμένο από σκέψεις, εικόνες, φαντασιώσεις, αναρωτήσεις.

Η ανάγνωση του κειμένου του Αθανάσιου Αλεξανδρίδη μου γέννησε διάφορες σκέψεις και συνειρμούς. Μου δημιούργησε την επιθυμία να καταλάβω πως μέσα από την ερμηνευτική του τεχνική και τις κατασκευές , τις αντιμεταβιβαστικές του κινήσεις κατάφερε η ασθενής να μειώσει τα συμπτώματα και τις εκφορτίσεις συμπεριφοράς. Να προσπαθήσω να συνδεθώ με την ονειροπόληση του και να κατανοήσω την περίπτωση της Ευανθίας.

Μέσα από την περίπτωση αυτή, ο συγγραφέας μας προσκαλεί να κατανοήσουμε την σημασία του συν/τος της ντροπής της αναλυόμενης του ως προς την έκφραση του συμπτώματος του κοκκίνισματος και του εκζέματος και την μεταξύ τους σύνδεση . Το συναίσθημα κινεί τις φαντασιώσεις και την ενορμητική ζωή μας λέει ο ίδιος, είναι η ποιοτική έκφραση της ποσότητας ενορμητικής ενέργειας και των παραλλαγών της (J. Laplanche και Pontalis (1986)). «η ντροπή είναι ένα συναίσθημα που δημιουργείται στην πρώιμη παιδική ηλικία όταν το παιδί αισθάνεται/αναγνωρίζει την αποτυχία της παντοδυναμίας του. Αυτή η μυθική στιγμή είναι εξαιρετικά σημαντική για την εξέλιξη της ανθρώπινης ύπαρξης και ένα απαραίτητο πέρασμα .Όλα τα εξελικτικά περάσματα όμως είναι πιθανά τραυματικά, εκθέτοντας το μυαλό σε νέου τύπου εμπειρίες που χρειάζεται να ενσωματωθούν. Ένα επιτυχημένο ή ένα καταστροφικό πέρασμα στην πρώιμη παιδική ηλικία εξαρτάται από την ποιότητα του πρώιμου ναρκισσισμού και την σχέση με το πρωταρχικό αντικείμενο». Στην περίπτωση της Ευανθίας το εσωτερικευμένο αντικείμενο ήταν ανεπαρκές. Ο John Steiner μιλάει για την ντροπή αποκαλώντας την ως ένα ψυχικό καταφύγιο. Για την Piera Aulagnier(1975), είναι ένας τόπος όπου το υποκείμενο διατηρεί ένα μυστικό αποκλείοντας με αυτό τον τρόπο τον κίνδυνο απομόνωσης από ένα διεισδυτικό αντικείμενο. Ο Kohut (1975) περιέγραψε την εμφάνιση της ντροπής, την στιγμή που τα εξωτερικά αντικείμενα αποτυγχάνουν να ενισχύσουν την αίσθηση του εαυτού .

Για την Ευανθία η αποτυχία της ναρκισσιστικής παντοδυναμίας και ο ανερχόμενος ευνουχισμός την οδηγούσε μέσα από το συναίσθημα της

ντροπής να αναζητήσει παρηγοριά , ως ένα ψυχικό καταφύγιο από ευχάριστες ονειροπολήσεις που κατευθύνονταν από ένα ενεργητικό «Εγώ» σε αντίφαση με τα όνειρά της που επέστρεφαν ως ωμά όνειρα. Η διέγερση ήταν τόσο μεγάλη για να την μεταβολίσει στο ψυχικό που η εκφόρτιση της πραγματοποιούνταν μέσα από τις σωματικές δυσλειτουργίες και μέσα από τις πράξεις .

Αυτή ήταν η κατάσταση της Ευανθίας όταν άρχισε ψυχανάλυση στο ντιβάνι τρεις φορές την εβδομάδα. Μέσα από την αναλυτική διαδικασία, άρχισε να έρχεται σε επαφή με τα πιο εσωτερικευμένα της αντικείμενα ,με τις άφατες εμπειρίες της ,που την έκαναν να χάνεται, να πέφτει στο κενό (Freud), να αποσύρεται. Ο φόβος κατάρρευσης (Winnicott), ήταν κυρίαρχος. Ο φόβος ενός παρελθόντος γεγονότος που δεν είχε βιωθεί ακόμα ως εμπειρία. Ποια είναι όμως η αυθαίρετη και η ποιητική συμμετοχή του αναλυτή σε αυτές τις συνθήκες όπου ο αναλυόμενος ανίκανος να φαντασιωθεί και να συμβολοποιήσει, μοιάζει να οδηγείται προς μη συμβολικές λύσεις όπως οι εκφορτίσεις με το σώμα και με τη συμπεριφορά;

Ο Αθανάσιος Αλεξανδρίδης χρειάστηκε να αναγνωρίσει τα συναισθήματά της και να τα περιέξει. Να γίνει μία αρκετά καλή μητέρα κατά Winnicott, μία διαχειρίστρια (gerance) κατά Marty, μία ονειροπολούσα κατά Bion που μπορεί να δώσει την δυνατότητα μίας απαρτίωσης, μιας αναγνώρισης του εαυτού ως ένα πρόσωπο που έχει την δική του εσωτερικότητα. Στο βιβλίο του φύση και λόγος στην ψυχανάλυση, μας λέει ότι « ο αναλυτής, σαν μητέρα εμπειριέχει το «όλον» (πλαίσιο και περιεχόμενο) και σαν γυναίκα που έχει αποδεχθεί τον ευνουχισμό περιμένει το στοιχείο που λείπει να έρθει από τη μεριά του ασυνειδήτου του αναλυόμενου. Η ικανότητα αναμονής του αναλυτή δομεί τον χρόνο, δημιουργεί την έλλειψη, μετατρέπει την βωβή ζώνη σε ζώνη υποδοχής και προετοιμάζει την υποδοχή του φαλλικού αντικειμένου. Αυτό θα εμφανιστεί στον αναλυόμενο σαν να προέρχεται από το «εκτός» του ψυχισμού του, άμυνα για να αντιμετωπίσει τη βιαιότητά του(P.Aulagnier,1975) και για να μπορέσει να οργανώσει αντιστάσεις απέναντι στις παραλλαγές με τις οποίες θα εμφανιστεί μέσα στο ψυχικό πεδίο «μητέρας-παιδιού», «αναλυτού-αναλυόμενου».

Μέσα από αυτή την οδό προχώρησε η αναλυτική διαδικασία. Όσο πιο αρχαϊκό ήταν το τραύμα της Ευανθίας τόσο πιο σημαντικό ήταν το φαινόμενο της αρνητικοποίησης. Με άλλα λόγια όσο πιο πρώιμο ήταν το ψυχικό τόσο πιο σημαντική ήταν η παθολογία της σιωπής. Το σύμπτωμα έκζεμα κοκκίνισμα ήταν ένα σημαίνον όπου το σημαινόμοιο ήταν βαθιά απωθημένο και μπορούσε να φανερωθεί μόνο μέσα από την ερμηνεία ή ακόμα αν δεν υπήρχε θα έπρεπε να δημιουργηθεί μέσα από την ψυχαναλυτική κατασκευή. Η ερμηνεία ή η κατασκευή από τον αναλυτή, της απουσίας της αιμομικτικής φαντασίωσης της Ευανθίας με τον πατέρα που θα την καταστύσει ευνουχισμένη γυναίκα φέρουσα το φαλλό του, της επέτρεψε να κινείται σε

υψηλότερο συμβολικό και αναπαραστασιακό επίπεδο με αρκετά σταθερή τη δράση του τρίτου όρου.

Η κατασκευή με τους όρους του Φρόυντ είναι ένα προϊόν που η αξία βρίσκεται κυρίως στο ερμηνεύειν και όχι στην ερμηνεία. Με την έννοια αυτή μας λέει ο Αθανάσιος Αλεξανδρίδης στο βιβλίο του φύση και λόγος... , ότι « το ψυχαναλυτικό πλαίσιο είναι μία διαδικασία κατασκευής, η οποία δίνεται εκ των προτέρων κάνοντας όλες τις ερμηνείες μεθυσστερες(στο *arges –coup*) ακόμη και αυτές που αναφέρονταν στο ίδιο ψυχαναλυτικό πλαίσιο και (έχουν ένα ψευδή χαρακτήρα του εδώ και τώρα)». Ο Φρόυντ εγκαινιάζει μία νέα οδό . Μιλά για την συγκομιδή ασήμαντων, υπερδιαυγών λεπτομεριών που έρχονται μέσα στο όνειρο ή στην ονειροπόληση μετά την κατασκευή. «Αυτές οι ανασυγκομιδές θα μπορούσαν να είχαν χαρακτηριστεί ως ψευδαισθήσεις, αν στην διαύγειά τους προστίθετο η πεποίθηση της τωρινής παρουσίας τους». Με την δύναμη της πεποίθησης συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με το παραστασιακό υπόβαθρο της κατασκευής το οποίο αποδίδει την εικόνα ενός βιώματος του σώματος που συνδέεται με ένα συναίσθημα. Το μορφολογικό, γλωσσικό, συναισθηματικό, σύμπλεγμα προτείνει την κατασκευή ενός παρελθόντος άγνωστου μέχρι τώρα. Με την «εργασία» αυτή η παιδική αμνησία δεν αίρεται τελείως αλλά ένα μέρος από το άγνωστο που κρατάει κρυμμένο έχει πλέον μετατραπεί σε αναπαραστασιακό υλικό που μπορεί να εγγραφεί στο φαντασιωσικό και στο συμβολικό άρα και στο μνημονικό σύστημα και να υπάγεται στην δευτερογενή διαδικασία. Μέσω της κατασκευής το υποκείμενο έχει πρόσβαση σε ένα μέρος του εαυτού του από το οποίο ήταν αποκομμένο μέχρι τώρα.

Σε συνέχιση της θεωρίας του ο Φρόυντ υποστηρίζει πως τα στοιχεία των χαμένων αναμνήσεων επανέρχονται μετά από την διαδικασία της μεταβίβασης κυρίως ως αποσπάσματα ονείρων ως ελεύθεροι συνειρμοί και ως επαναλήψεις συν/των. Σύμφωνα με τον j.Laplanche (1999), η πρώτη ανάμνηση είναι σαν μία βραδυφλεγής βόμβα που θα αναφλεγεί από κάποιον εξωτερικό παράγοντα.

Ο αναλυτής και ο αναλυόμενος θα έρθουν αντιμέτωποι με το μοντέλο της ψευδαισθήσης μέσα στο όνειρο, όπου ο αναλυτής θα επιχειρήσει να την μετατρέψει σε ιδέα, έστω και παραληρηματική για να επιτύχει την πρώτη δόμηση σημείου σύμφωνα με τον τύπο της γλώσσας (F. De Saussure, 1916). Με την πράξη αυτή η ψευδαισθήση γίνεται σημαίνον, είναι ανταλλάξιμη με άλλα σημαίνοντα, είναι ικανή να συνδεθεί με έννοιες (σημαινόμενα), οι συνδέσεις έχουν διεύθυνση και φορά, κάνουν την ιστορία του υποκειμένου. Στην περίπτωση της Ευανθίας το σημαίνον «κόκκινο» παίρνει δύο σημαίνόμενα : «τραύμα διαχωρισμού» και «βήμα διαφοροποίησης-αυτονόμησης-διαμόρφωση ταυτότητας». Η ανάλυση είναι μία αρχαιολογία του σημαίνοντος. Ο αναλυτής μπαίνοντας σε άγνωστα μονοπάτια προσπαθεί να φέρει στο φως το κρυμμένο σημαίνον ανακαλύπτοντας ότι γύρω από αυτό

υπάρχουν άλλα σημαίνοντα που προυπήρχαν της μεταβιβαστικής διαδικασίας. Το σημαίνον της ντροπής χρειάστηκε πολλά χρόνια ανάλυσης για να φανερωθεί και να συνδεθεί με το κοκκίνισμα και το έκζεμα. Οι διαδικασίες αποσημασιοδότησης και επανασημασιοδότησης παρήγαγαν ψυχικά μορφώματα οργανωτικής και αποδιοργανωτικής δυναμικής στο αναλυτικό ζευγάρι.

Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε από ποιά επώδυνη ψυχική διαδικασία πέρασε ο αναλυτής, άγχος αφανισμού, προσπαθώντας να αντέξει σπαράγματα λόγων ή εικόνων της αναλυόμενης και να τα μεταβολίσει; Από τι είδους φαντασιώσεις αποκλεισμένες από το ψυχικό γίνεσθαι της αναλυόμενης σε κάποια ψυχική κρύπτη; Αν κατακλύσθηκε από χίμαιρες που χρειάστηκε να διαχειριστεί το μίσος για την αναλυομένη του;

Πεντέμιση χρόνια από την ανάλυσή της, η Ευανθία κάνει δύο όνειρα που τα διηγείται μέσα στην ίδια συνεδρία και που οργανώνουν τον καταγωγικό μύθο του τραύματος της. Αυτό θα μπορούσε ίσως να μας βάλει να σκεφτούμε την στιγμή που έρχονται τα δύο όνειρα τι διακυβεύεται στο αναλυτικό ζευγάρι και αν η σειρά των ονείρων έχει κάποιο νόημα.

Ο Αθανάσιος Αλεξανδρίδης στο κείμενό του αναφέρεται στην ερμηνεία των ονείρων όπου στα 1900, ο Ζιγκμουντ Φρόυντ επεδίωξε δύο μεγάλους στόχους α) στο βιολογικό επίπεδο να σώσει τον ύπνο β) στο ψυχικό να πραγματοποιήσει μία απωθημένη επιθυμία της παιδικής σεξουαλικότητας. Όμως, με την δημοσίευση του «ανθρώπου με τους λύκους» αποδίδει μία διπλή διάσταση α) μορφοποιεί και εγγράφει ψυχικά το μέχρι τότε μη αναπαρασταθέν τραύμα β) μπορεί να προκαλέσει ψυχική νόσο αφού μεταφέρει το τραύμα σε ψυχικό επίπεδο δηλ. είναι ψυχοποιητικό, θεραπευτικό, ψυχονοσογόνο, ψυχοθεραπευτικό.

Η επιβλητική κληρονομιά του Φρόυντ απέτρεψε τους μεταγενέστερους θεωρητικούς να εξετάσουν την ανάλυση των ονείρων από νέες σκοπιές, οι οποίες θα απαιτούσαν από τον σύγχρονο ψυχαναλυτή μια επαναστατική αλλαγή.

Ο Βιον κάνει αυτή την μεταβολή τοποθετώντας τα όνειρα στην καρδιά της ψυχικής λειτουργίας, και μετατοπίζοντας το βάρος στη θεωρία των ονείρων «από τον συμβολισμό των ονείρων στην διαδικασία του ονείρου»(Ogden,2007b). Ασχολείται περισσότερο με τον τρόπο που ονειρευόμαστε παρά με το συμβολικό περιεχόμενο του ονείρου (Bion, 1962a,1962b)

Κατά τον Βιον τα όνειρα σχετίζονται με την αναζήτηση της αλήθειας μέσω της σκέψης και των συναισθημάτων. Θεωρεί πως η κινητήρια δύναμη της ανθρώπινης εξέλιξης είναι η αναζήτηση της αλήθειας και το γεγονός ότι ο νους

αναπτύσσεται μέσω των ονείρων, με τα οποία πασχίζουμε να διακρίνουμε τι είναι αληθινό στα βιώματά μας.

Ενώ η θεωρία του Φρόυντ για τα όνειρα προτείνει ένα μοντέλο για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο στοιχεία του ασυνειδήτου ανέλκονται στο συνειδητό, η θεωρία του Bion διαμορφώνει ένα μοντέλο για τον τρόπο με τον οποίο ο νους επεξεργάζεται συναισθηματικά βιώματα αποδίδοντάς τους νόημα. Ερμηνεύει τα όνειρα ως την ασυνείδητη επεξεργασία της συναισθηματικής εμπειρίας, η οποία συμβαίνει αδιάκοπα και ταυτόχρονα με τη συνειδητή σκέψη.

Η ιδέα του Φρόυντ για τα υπολείμματα της ημέρας (day residue) στα όνειρα είναι εφάμιλλη με τη θεωρία του Bion για τα στοιχεία βήτα. Ο James Grotsetein (2007), παρουσιάζοντας το έργο του Bion μας λέει ότι τα υπολείμματα της ημέρας είναι «στοιχεία βήτα» που συνδέονται με έμφυτες και επίκτητες ιδέες. Σκοπός των ονείρων είναι η επεξεργασία των γεγονότων, των πραγματικών εμπειριών, η οποία περιλαμβάνει τη διαδικασία του μετασχηματισμού των στοιχείων βήτα σε στοιχεία άλφα.

Ας κρατήσουμε ωστόσο ότι στην περίπτωση της Ευανθίας το όνειρο μορφοποιεί την πρωταρχική σκηνή στον ψυχικό χώρο και έχει ψυχονοσογόνο και ψυχοθεραπευτική δράση που λειτουργεί ως φραγμό προς τις σωματοποιήσεις.

Η Ευανθία έχει πλούσια παραγωγή ονειρικού υλικού. Το όνειρο δώρο πέτυχε να ανακινήσει συναισθήματα στον αναλυτή, να μετατρέψει την ονειροπόληση σε εφιάλη και να τον ξυπνήσουν. Πόσο κράτησε η ονειροπόληση; Δευτερόλεπτα; Λεπτά; Τι επέτρεψε την παλινδρόμηση του αναλυτή; «η σιωπή», ο «κοινός ύπνος» τους. Η δημιουργία ενός «κλειστού χώρου» μέσα στη συνεδρία ανάλογου χώρου του ονείρου μέσα στον ύπνο. Χώρος που ταλαντώνεται ανάμεσα στην επιθυμία για ύπνο και στην έκφραση ανάμεσα στην εικόνα και τη λέξη, στην επιθυμία και στη λογοκρισία. Και κυρίως χωρίς της ελεύθερης (σχεδόν) κυκλοφορίας ανάμεσα στον αυτοερωτισμό και στο ναρκισσισμό, μεταξύ των ψυχικών αρχών του κάθε εταίρου (Αθανάσιος Αλεξανδρίδης, φύση και λόγος....).

Θα είχε σημασία να μείνουμε στα όνειρα; Θα απαντούσα ότι ίσως δεν έχει, μιας και δούλεψαν με ένα τρόπο όπου άνοιξαν την οδό για την μετεγγραφή στην ψυχική σφαίρα μιας ζώνης του σώματος και μιας ερωτικοεπιθετικής φαντασίωσης σχετικά με αυτήν που μέχρι τότε ήταν βωβή. Αυτό που θα είχε ίσως αξία να σταθούμε θα ήταν στην κατασκευή κομματιών των ονείρων που ήταν απαραίτητα για την λογοκρισία και την αμυντική στρατηγική του εγώ, ώστε το προφανές μέρος του ονείρου να συμμορφώνεται προς τη δευτερογενή διαδικασία. Διερευνώντας με αυτό τον τρόπο τα όρια της αντοχής του εγώ, ο αναλυτής ερμηνεύει χωρίς να ενισχύονται οι αντιστάσεις.

Αναλαμβάνοντας το σχολιασμό του κειμένου του Αθανάσιου Αλεξανδρίδη μπήκα σε πολλές διαδρομές αποδόμησης ,αναδόμησης, ανακατασκευών, τριγυρνώντας έντονα στο μυαλό μου η ιδέα να ανατρέξω σε κάποια από τα ποιήματά του. Στην αρχή υπέθεσα ότι δεν είχε καμία σχέση με την διαδικασία αυτή, στην πορεία όμως κατάλαβα ότι η αναγωγή μου στον ποιητικό του λόγο απευθύνονταν σε βαθύτερες μου αναζητήσεις. Ο ποιητής είναι αυτός που ανακατασκευάζει σώματα και ιστορία από ελάχιστα ίχνη στη μνήμη ή στα πράγματα. Εύχεται μάλιστα να μπορέσει ως καλός αναλυτής να ξεχάσει την ιστορία του να μπει χωρίς επιθυμία (Bion) ώστε να αναδυθεί μέσα του η ιστορία του υποκειμένου. Θα ήθελα λοιπόν να κλείσω με ένα του ποίημα από το βιβλίο του κατασκήνωμα.

«Ανάμεσα στη νοσταλγία και στη μελαγχολία ο κόσμος πενθεί. Ανάμεσα στη θλίψη και στην αγωνία το σώμα θρέφεται. Η ανάμνηση έρχεται σαν χοάνη με φως. Χωρίς μορφή . Τα λόγια σαν ηχώ . Χωρίς νόημα . Απτική ανάμνηση και συγγένεια ύλης. Της ανάγκης ηχώ και του πόθου λόγος

Κραυγή αυγή».

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αλεξανδρίδης,Α. (2011), *φύση και λόγος στην ψυχανάλυση*, Αθήνα, εκδόσεις ΙΚΑΡΟΣ.
- Αλεξανδρίδης,Α. (1998), *Κατασκήνωμα*, Αθήνα, εκδόσεις Γαβριηλίδης.
- Aulagnier,P.(1975), *Η βία της ερμηνείας*, Αθήνα, εκδόσεις Εστία.
- Bion,W.R.(1962a). *A theory of thinking*. In *Second Thoughts: Selected Papers on Psychoanalysis*. London: Heinemann, 1967.
- Bion,W.R.(1962b). *Learning from Experience*. London: Heinemann (Reprinted London: Karnac,1984).
- Grotstein,J.(2007), *A Beam of Intense Darkness*, London, Karnac Books.
- Kohut, H.(1971). *The Analysis of the Self: A Systematic Approach to the Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personality Disorders*. New York: International Universities Press.
- LAPLANCHE J.& PONTALIS J.-B. (1986), *Λεξιλόγιο της Ψυχανάλυσης*, Αθήνα, εκδόσεις κέδρος.
- Laplanche J.(1999). *Notes sur l' après-coup*, in Laplanche J., *Entre seduction et inspiration: l' home,P.U.F.*,1992.
- Ogden, T.(2007). *On talking-as-dreaming*. *International journal of Psychoanalysis*, 88(2):575-590.
- Saussure F.,de, (1916). *Cours de linguistique generale*, Ed.par Tulio de Mauro, Payot, Παρίσι, 1984.
- Smadja,C.(2010), *The place of affect in the psychosomatic economy*, Aisenstein&Aisemberg.R.eds, *Psychosomatics Today*, London, Karnac Books.
- Steiner,J.(2011),*Seeing and Being seen*, London, Routledge.
- Winnicott,D.W.(2005), *Φόβος κατάρρευσης*, Αθήνα, εκδόσεις ΑΓΡΑ.

